

מארון הספרים התכנוני

הטור שלנו עוסק הפעם בשלושה ספרים הקשורים כולם לתכנון אבל שונים לחלוטין מבחינת הנושא הספציפי. האסופה הראשונה של Curtis ושותפיו מתמקדת ביישום של אחד המודלים התכנוניים, שנהפכו לאחרונה לפופולאריים בכל העולם - פיתוח עירוני מסביב לתחבורה ציבורית, או יותר נכון, בשכונות לתחנות רכבות או אוטובוסים. הספר השני, שנערך על ידי Madanipour, עוסק בסוגיית המרחב הציבורי - כגון כיכרות, גינות ציבוריות וכיו"ב - שחשיבותן אינה שנויה במחלוקת, אם כי לא תמיד ברור את מי הם אמורות לשרת. האסופה השלישית, שנערכה על ידי Gert de Roo, מציעה מודל של תהליך תכנון המנסה להתמודד עם חוסר הוודאות הבלתי נמנעת, אך האופיינית לתהליך התכנון.

C. Curtis, J. L. Rennie, L Bertolin (eds.) (2009). *Transit oriented development: Making it happen*. Ashgate, Farnham, Surrey.

פיתוח עירוני המתבסס על תחבורה ציבורית אינו תופעה חדשה. בהתחלת המאה העשרים, למשל, נבנו בבוסטון הרכבות הקלות הראשונות לצורכי היוממים. הקמתן גרמה ובעצם הוצדקה על ידי בניית פרוורי יוממים לאורך תוואי הרכבת (Sam Bass Warner (1978) Street car suburbs: The process (of growth in Boston. Cambridge Mass.: Harvard: University Press). הספר שלפנינו הינו אסופה של 26 מחקרי אירוע העוסקים בפיתוח TOD (Transit oriented development) בשבעה עשר אזורים מטרופוליטאניים. בעשרים השנה האחרונות TOD נהפך לפופולארי בכל העולם, כי יישומו נחשב כמבטיח נגישות לכל שכבות האוכלוסייה, פיתוח בר קיימא, וגם איכות חיים עירונית גבוהה יותר.

הספר שלפנינו מתחיל עם סקירה של התועלת הצפויה מ-TOD, אבל מטרתו העיקרית היא להסביר את האסטרטגיות הדרושות להפוך TOD לעיקרון מרכזי בפיתוח עירוני. האסופה מתאימה אפוא לקורסים במדיניות ציבורית, ללימודי תואר ראשון ושני, במיוחד למקצועות של תכנון ערים, מדעי המדינה, גיאוגרפיה או פיתוח נדל"ן. בנוסף הספר כולל משאבי מחקר חשובים עבור סטודנטים וחוקרים, כגון 14 עמודי מקורות ו-9 עמודים של אינדקס, המתייחסים למקום הפרויקטים ולנושאים קריטיים עבור TOD כדוגמת 'קיימות', 'שילוב בין שימושי קרקע שונים' ו'שיתוף בין הציבור ויזמים פרטיים', שהוא כמובן לכשעצמו אמצעי יישום חשוב ביותר.

הספר מתחלק לשלושה חלקים: מבוא, החלק המרכזי העוסק ביישום העקרונות למעשה, ושני פרקי סיכום. נקודת המוצא של האסופה, הנדונה במבוא, היא כמובן שהתפקיד של TOD הוא הגשמת סביבה המעודדת

שימוש בתחבורה ציבורית. להשגת מטרה זו יש לעודד הליכה ברגל ורכיבה באופניים, ניצול הסינרגיה בין תובלה ושימושי קרקע, וכן פיתוח עירוני קומפקטי בין בתוך ערים קיימות או לצידין. Peter Newman מציע עקרונות אסטרטגיים עבור תכנון עם TOD, העוסקים במדיניות למרכזים עירוניים, לתחבורה ציבורית, לתהליכים סטטוטוריים ליישום ה-TOD, ומנגנוני מימון המשלבים את המגזר הציבורי והעסקי. Certero מציע את הפן האמפירי על ידי דיון עקרוני בארבע דוגמאות של TOD המבוססות על רכבות קלות בקופנהגן, שטוקהולם, סינגפור וושינגטון הבירה, וכן שתי דוגמאות של מערכות תחבורה ציבורית המבוססות על אוטובוסים בבוגוטה ובקוריטיבה.

החלק המרכזי ועיקרי של הספר כולל 13 פרקים של יישומי TOD המציגים בפני הקוראים מגוון רחב של נקודות ראות, שלפחות אחדות מהן עשויות להתאים לצרכיהם. העורכים מיינו את מחקרי האירוע לארבע קבוצות לפי שני קריטריונים: בעיית התכנון האזורי הדומיננטית והדגש על צמיחה חדשה או שינוי בכיווני הצמיחה. הקבוצה הראשונה כוללת אזורי צמיחה בעלי צפיפות גבוהה, תערובת של שימושי קרקע ומערכת של תחבורה ציבורית נרחבת. במחקרי האירוע נדונות ארבע ערים: שטוקהולם, קופנהגן, סינגפור וקוריטיבה. חמש דוגמאות מנוגדות באופי המבנה העירוני לקוחות מארה"ב ואוסטרליה. דוגמאות אלה מאופיינות על ידי צפיפות פעילות נמוכה, הפרדה קיצונית בין שימושי קרקע שונים (מגורים, מע"ר ותעשייה) ותלות קיצונית ברכב הפרטי. ערים אלה כמובן אינן תואמות את ה-TOD.

סוגיות של צדק חברתי ושל יישום בקהילה נדונות בחלק האחרון של הספר. הפרק, שנכתב על ידי Wood ו-Poticha, טוען, שגמישות היא המפתח לכל האסטרטגיות המבוססות על שותפות בין המגזר הפרטי והציבורי עבור פיתוח של אזורים עם אוכלוסייה הטרונגית מבחינת רמת ההכנסה. בנוסף הם מציגים ש-TOD יתייחס לאזור רחב יותר מסביב תחנות תחבורה ציבורית ולא רק לאתר עצמו. Janet Rice מתמקדת בפרק האחרון בשינוי התרבותי שיידרש כדי ש-TOD יצליח בפרוורים הפריפריים של ערים באוסטרליה. הניתוח שלה מתאים כמובן לא רק לאוסטרליה או לארה"ב אלא לפרוורים רבים בעולם.

הספר עצמו מומלץ לכל מי שמתעניין בסוגית ה-TOD. הוא משלב בצורה מרתקת דיון עיוני עם מחקרי אירוע וכך מצליח להציג לפני הקורא המקצועי תמונה מקיפה של תפיסה הזוכה בצדק בהתעניינות הולכת וגוברת, אך מימושה כרוך בקשיים לא מבוטלים.

A. Madanipour (ed.) (2010). *Whose public space? International case studies in urban design and development*. Routledge, London.

מאז שנות התשעים הולכת וגדלה ההתעניינות במרחב הציבורי. אפילו העיתונות היומית מדווחת על פרויקטים מרשימים, כגון כיכרות ייצוגיות, פארקים עירוניים, מוזיאונים מפוארים, וכו', המתבצעים לאו דווקא במדינות העשירות ביותר. המתעניינים בנושא אינם רק אנשי אקדמיה ואנשי מקצוע, אלא גם מקבלי החלטות ופוליטיקאים המקווים לפרסום ויקרה בעקבות הביצוע, וזה לא מפתיע. מרחבים ציבוריים היו מתמיד מרכיב מרכזי וייצוגי בנוף העירוני, ולכן נמצאו לאחרונה במרכזן של אין ספור תכניות לחידוש

ספרים חדשים

עירוני, במיוחד במרכזי הערים. הספר דן במהות המרחב העירוני ובמשמעותו החברתית. אבל הוא מתייחס לא רק למרחב הציבורי במרכזי המטרופולין אלא גם בפריפריה ובמקומות שבהם גרות אוכלוסיות נחשלות. הנושא חשוב במיוחד בתקופה שבה התפיסה הניאו-ליברלית, הרואה בשוק את הפתרון לכל בעיה, ומאיימת על אספקת מוצרים ושירותים ציבוריים בכל רובד השלטונות.

הספר עצמו מבוסס על פרקים שנכתבו במיוחד עבורו. הוא מתחלק לשני חלקים עיקריים של ול-12 פרקים בשה"כ, בנוסף על מבוא המתאר את הרקע העיוני לתופעה ואת הסיבות שבגללן המרחב הציבורי הוא נושא בעל חשיבות גם מבחינה מעשית וגם מבחינה עיונית.

אופיו, תפקידו וצורתו של המרחב הציבורי השתנו כמובן במשך ההיסטוריה. אם פעם הכוונה הייתה בעיקר לכיכרות ייצוגיות ולמבנים ציבוריים כגון קתדראלות, היום יכללו המרחבים הציבוריים גם פארקים עירוניים, שדרות, קניונים וכו'. שני אלמנטים ממשיכים לאפיין את המרחב הציבורי הנחקר בספר: נגישות לכל האוכלוסייה והיותם תוצאה של תהליכי עיצוב, תכנון, פיתוח וניהול מסודרים, וזה בניגוד למרחבים האינטימיים של כיכרות בני הביניים, שפותחו באופן הדרגתי וללא יד מכוונת.

החלק הראשון של הספר עוסק במרחבים הציבוריים במרכזי הערים. הוא בודק בעיקר אסטרטגיות של התחדשות והשפעתם של תהליכים כלכליים וחברתיים, כגון המעבר מייצור לצריכה במרחב העירוני וההפרטה ההולכת ומתחזקת של המרחב העירוני. מחקרי האירוע, הכלולים בחלק הראשון, מתייחסים לערים בשלוש מדינות: בריטניה (Newcastle upon Tyne), טאיוון (Taichung), וניגריה (Zaria). הדוגמאות לקוחות ממדינות בעלות היסטוריה ורמת הכנסה שונות, אך הן מציעות ממצאים רלוונטיים ומשמעותיים בהקשרים בינלאומיים שונים. החוקרים מסיקים מהם כמה מסקנות נורמטיביות מעניינות: לדעתם, חיוני שמרחבים ציבוריים ישרתו את האינטרס של כלל האוכלוסייה ולא ידירו קבוצות בלתי רצויות. חשוב שהפיתוח יבוסס על שיתוף, או לפחות התייעצות, עם הקהילות במהלך התכנון והעיצוב. כמו כן חיוני שהשיפורים לא יוגבלו לשוניים סביבתיים, אלא ייקחו בחשבון איומים נגד האופי הציבורי של מרחבים ציבוריים, הנובעים מתפקידם הכלכלי, האסתטי והסמלי במקום תפקידם היום-יומי והאזרחי. אולם, כדרך של מסקנות נורמטיביות, ניתן היה להגיע אליהן גם ללא המחקר האמפירי המתואר בפרקים אלה. ניכר מהן כי הן משקפות בעיקר את תפיסת העולם הליברלית של המחברים ופחות ממצאי מחקר ריגורוזי.

בחלק השני העורך מרחיב את יריעת הדיון וכולל מחקרים העוסקים באזורי מגורים בשולי הערים, במיוחד בשכונות של מיעוטי יכולת. שם יש כמובן למרחבים הציבוריים תפקיד חשוב בחיי יום יום של התושבים והם אינם משמשים רק כאתר של פיתוח ייצוגי, כפי שזה קורה במרכזי ערים רבים. מחקרי האירוע הכלולים בחלק השני עוסקים בערים אירופאיות כגון אמסטרדם, אתונה, שטוקהולם וטורינו, אבל גם בערים בדרום אפריקה, ערב הסעודית (ג'דה), איראן ומקסיקו. במרחבים אלה נפוצים עימותים וחוסר אימון בין קבוצות שונות שהפכו מרחבים ציבוריים שכונתיים לשנויים במחלוקת, שהיא לפעמים גם אלימה. הפער בין העיצוב והשימוש בולט לעין במקומות אלה. לדעת המחברים תכנון טוב, ניהול ותחזוקה של

מרחבים ציבוריים שוליים יכולים להתמודד בהצלחה בתופעות כגון הדרה חברתית, ולהקל על אינטגרציה של קבוצות אוכלוסייה מסוכסכות. יתר על כן, מרחבים ציבוריים מחוץ למרכז העיר מסוגלים, לדעתם, להפגיש קבוצות שונות ולעודד כך את התפתחות חברתית בת קיימא של העיר.

זהו ספר מאלף ושימושי, המכסה את טווח הבעיות והסכנות וגם את ההזדמנויות של מרחב ציבורי עירוני. בניגוד לספרים רבים העוסקים בנושא ובפיתוח מחדש הדיון כולל יריעה רחבה מאוד של דוגמאות מארצות מפותחות ומתפתחות, דוגמאות ממקומות שונים לרבות בערים מרכזיות ובמרחבים ציבוריים שבפריפריה ובשוליים. בשל מחירו הנמוך יחסית (כריכה רכה) הוא מתאים גם לתלמידי תואר ראשון ושני המתעניינים בפיתוח עירוני, התחדשות עירונית, עיצוב ותכנון, אך הוא מעניין גם לאנשי מקצוע העוסקים בסוגיות אלה.

G. de Roo, G. Porter (eds.) (2007). *Fuzzy planning: the role of actors in a fuzzy governance environment*. Ashgate, Aldershot.

כותרת הספר, "Fuzzy Planning" בהחלט מעוררת סקרנות. המושג Fuzzy Planning מתקשר לחלומם של מתכננים רבים להפוך את המקצוע ליותר מדעי ואובייקטיבי. את הפתרון מקווים למצוא על ידי שימוש במודלים מתמטיים כדרך אובייקטיבית ומדעית להתמודדות עם מידע חלקי ולא מדויק ועם חילוקי דעות בין שחקנים בעלי מטרות וערכים שונים. ואמנם עורך האסופה מציע גישה ספציפית - "מודל של התייעצות עם השחקנים" ("the actor-consulting model") כדרך שבה התכנון יכול לטפל בבעיות של מורכבות וחוסר ידע חד-משמעי. העורכים טוענים ש-fuzziness, כלומר נזילות או ערפול, הם בלתי נמנעים בתהליך התכנון, ומנסים להדגים טענה זו תוך שימוש בשני מושגים פופולאריים - "קיימות" ו"העיר הקומפקטית".

הדיון מתחלק לשלושה חלקים: החלק הראשון מפתח את הרקע העיוני העוסק בתכנון נוכח מורכבות (complexity), דהיינו ריבוי של מטרות השחקנים ונזילות במידע הקיים (fuzziness) וכלולים בו ארבעה פרקים. הפרק הראשון, שנכתב על ידי Patsy Healey, דן בסוגיות המתעוררות בהקשר לאימוץ של מדיניות של קיימות בערים ובאות לידי ביטוי באופי המערכתיות, במגבלות הידע ובאופיו של תהליך המדיניות. במסגרת הדיון, האופי המעורפל של מושג הקיימות מנותח לעומק. Karel Martens דן בשכיחות ובאתגרים של תהליכי משילות בתכנון. הוא משווה אותם עם שלושה מודלים "אידיאליים" של משילות: מודל התיאום, שבו ההחלטות מתקבלות במרכז והבעיה היא של תיאום בין השחקנים; המודל התחרותי בין השחקנים השונים והמודל הוויכוחי או הטיעוני (argumentative) ו-Henk Voogd ו-Johan Woltjer טוענים שתפקידו של התכנון המעורפל במישור האזורי הוא אינטגרציה עם הרבדים הנמוכים יותר. Donald Miller דן באינדיקטורים בתכנון, מציג את המודל של התייעצות עם השחקנים כתפיסה המדגישה את המעשיות ומציע את השימוש באינדיקטורים כגורם ממריץ בתהליך התכנון עצמו.

החלק השני, שכל פרקו חוברו על ידי העורך, Gert de Roo, מוקדש להיבטים עיוניים שונים של מודל ההתייעצות עם השחקנים. הוא מצביע על קיום רצף במורכבות של בעיות תכנון. בקצה האחד של הרצף הפתרון ימצא על ידי גישה רציונאלית טכנית המצליחה להתמודד עם מצבים פשוטים. בקצה השני

ספרים חדשים

ממוקמות בעיות מורכבות המחייבות גישות קומוניקטיבית שבהן הפתרון יימצא על ידי דיון וויכוח בין השחקנים. רוב בעיות התכנון יימצאו בין שני הקצוות. מודל ההתייעצות עם השחקנים ממוקם בתוך הרצף, והוא קרוב לטכניקות תכנון אחרות, כגון תכנון באמצעות תרחישים. אין טענה בספר, שהמודל מהווה רעיון מקורי, שהרי התייעצות עם שחקנים היא טכניקה שנמצאת בשימוש רחב כבר מזמן. התרומה המקורית של הספר היא אפוא בהעמדת המודל מול השיטות שהוזכרו קודם (פיתוח תרחישים, גישה טיעונית וכיוב'). עם זאת, רצף המורכבות מבוסס על פרמטר שאינו מדד אובייקטיבי ונתון לפירושים שונים לפי ההקשר ולמטרות התכנון. מן הסתם, לא ברור איך המודל יכול לעזור בבחירת השיטה המתאימה, אלא על ידי פיתוח מודעות בין המתכננים למשמעות של ההתייעצות. יתר על כן, השימוש בדרגת המורכבות מעלה סוגיות בעלות אופי פילוסופי ועיוני, שאינן נדונות לעומק, והן בפרספקטיבה, מדעית, פוסט-מודרנית או מערכתית. הדיון בסוגיות אלה בספר אינו ממצא וברור דיו, אם כי יש לא מעט ניתוחים עיוניים מרתקים בתחומים אחרים.

החלק השלישי בספר כולל שישה מחקרי אירוע הבוחנים מצבים מעשיים שונים. המחקרים בעצמם מעניינים, אבל קשה לאתר תובנות חדשות לגבי המודל המוצע. כמה מהטענות הן פשטניות, כגון קיום פער בין כוונות למציאות לאחר יישום המודל.

נשאר השאלה, מה המודל בעצם תורם לתכנון. נראה שתרומתו העיקרית היא המשגה מחדש של מושגים שונים הקשורים לתכנון בתנאי אי ודאות, לגבי מטרות השחקנים ולגבי העובדות בשטח. אין ספק שזאת יכולה להיות תרומה מרתקת, אבל רק אם הניתוח מדגיש עניינים אלה ברמה גבוהה או כללית יותר, או בצורה בהירה יותר.

אליה ורצברגר

